

Boris Gombač

SLOVENSKA POLITIKA V TRSTU OB KONCU 19. STOLETJA

Referat na XVIII. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Kranjska gora—Jesenice, 29. sept.—2. okt. 1976

Slovenska politika v Trstu v zadnjem desetletju 19. stoletja, doživlja enega izmed svojih vrhuncev. Posebno močno so se v tem času okrepile go-spodarske in narodne organizacije, narodna zavest pa zadobiva vse jasnejše oblike nacionalne emancipacije. Pri vseh oblikah prizadevanj za nacionalne pravice, pa igra najvažnejšo vlogo delovanje političnega društva Edinost, ki pomeni v Trstu kontinuiteto politične organizacije tržaških Slovencev. V tem uvodu je treba še pojasniti ustaljeno miselnost obstoječega zgodovinopisja, da je porajajoči, ali že nastali italijanski nacionalizem, prebudil, slovenski nacionalizem. Ta zakoreninjena premisa, ki je prisotna tudi med naprednejšimi italijanskimi zgodovinarji, enači boj slovenskega naroda za svoje legiti-mne pravice, za hude pojave nacionalizma. Nacionalizem, kot politično gi-banje, kot določena ideologija, je bil v določenih krogih slovenskega življa na tržaškem, nedvomno prisoten, vendar ga ni prebudil italijanski naciona-lizem, ni bil latenten med tržaškimi Slovenci in ga v končni konsekvenci moramo ločiti od pravičnega boja zatiranega naroda za lastne pravice. Boj Slovencev in Hrvatov v Trstu, na Primorskem in v Istri za svoje narodne pravice, je pač naravni rezultat zatiranja, kateremu so bile te narodnosti podvržene s strani italijanske hegemonistične oblasti. Na tem mestu velja tudi poudariti veliko vlogo časopisa Edinost v Trstu, na Primorskem in v Istri. Skozi vrsto desetletij je pomenil slovenskemu prebivalstvu nenadomest-ljivega narodnega buditelja. List je izhajal šestkrat tedensko in pomeni za zgodovinarja neprecenljiv vir.¹

¹ Pripomniti je treba, da je takrat obstajalo obdavčenje časnikov na ta način, da se je moralo dajati kolkovati časopisni papir s kolkom ene stotinke, za vsak izvod glavne dnevne izdaje. Ta kolek se je pritiskal na finančnem uradu na predložene pole z mokrim pečatom v črni barvi. Istočasno je imel list pravico do enakega števila pol z rdečim brezplačnim časniškim kolkom. Te pole so se smele uporabljati, za morebitno drugo izdajo istega dne. To fiskalno uredbo so pri Edinosti uporabljali na ta način, da smo prirejali jutranjo izdajo in navidezno večerno izdajo, ki je pa izhajala pod noč, ter se je prodajala v glavnem šele drugo jutro. Na ta način je izhajala Edinost formalno vsak drugi dan to je brez ponedeljka ,trikrat na teden dvakrat na dan, dejansko pa šestkrat na teden, pri čemer se je privarčevala polovica kolkovine. Pozneje so pri Edinosti prišli še na drug trik, da bi se izognili prevelikim izdatkom za kolkovino. Začeli so izdajati list vsak dan po dvakrat, tako, da je bila jutranja izdaja namenjena za Trst, a večerna izdaja za čitatelje izven Trsta, ki so dobivali list po pošti. Jutranja izdaja se je kolkovala s črnim, večerna pa z rdečim pečatom. Vsebinska ene in druge izdaje je pa bila razdeljena tako, da je večerna izdaja prevzemala polovico materiala in sicer najnovejšega iz jutranje izdaje, ter izpolnjevala drugo polovico z novim materialom in zadnjimi dnevnimi vestmi. Drugi dan je prevzemala jutranja izdaja novi material iz prejšnje večerne izdaje, ter izpolnjevala drugo polovico z novim materialom in zadnjimi vestmi, prejetimi ponoči. Na ta način so dobivali tržaški naročniki in odjemalci lista na drobno v jutranji izdaji identične članke in poročila, kakor so jih dobivali zunanji naročniki in odjemalci na drobno v večerni izdaji. Vrhu tega so imeli tržaški čitatelji priliko, da so bili obveščeni o domačih in svetovnih dogodkih zjutraj in zvečer. Uprava Edinosti je pa pri tem zopet prištedila polovico kolkovine, ter vrhu tega imela še nekaj dobička od tržaške razprodaje večerne izdaje. Ko se je pa odpravil časniški kolek, je Edinost začela izhajati vsako jutro, razen ponedeljkov in potem vsak dan sploh.

Okviri političnega delovanja društva Edinost se v pretežni meri odvijajo v izvoljenih organih politične oblasti. Tako ima slovenska stranka v Trstu, enega izvoljenega poslanca v državnem zboru na Dunaju, Ivana Nabergoja in štiri deželne poslance v tržaškem deželnem zboru, ki pa vrši tudi funkcijo mestnega sveta.² Dočim se svet bavi predvsem z administrativnimi zadevami, ima deželni zbor nalogo sklepati deželne postavbe. Zaradi krivične volilne razdelitve tržaškega okrožja v mesto in podeželje in zaradi Schmerlingove volilne geometrije delitve v politične razrede, je slovenska stranka v Trstu imela možnost voliti v tržaški deželni zbor le šest poslancev. Zato je slovenskim narodnim poslancem bilo jasno, da nimajo v mestnem zastopu nikakršnih možnosti, proti hegemonistični politiki italijanskih liberalcev. V mestnem predstavništvu sicer delujejo, kot edina opozicija, vendar niso v svojih prizadevanjih nikoli dosegli ničesar. Na zborih zastopa so slovenski poslanci sicer zagovarjali interese slovenskih okoličanov, vendar niso v svojih prizadevanjih nikoli dosegli ničesar, ker so se njihove akcije ustavljale ob neprobojnem zidu nacionalnih interesov italijanskih poslancev v mestnem svetu. Edini minimalni uspeh, so slovenski poslanci v Trstu dosegli le kot moralna opozicija vladajočim krogom, opozicija, ki operira le z interpelacijami in protesti proti političnim in administrativnim ukrepom tržaškega magistrata.

V letu 1893, ko je bil tržaški mestni zastop razpuščen od dunajske vlade³ in so se za maj najjavljale nove volitve, je skušalo Politično društvo Edinost, na pritisk tržaškega Namestništva, ustvariti nekaj kompromis s tržaško federalistično stranko. Pri vsem tem, moramo računati na veliko mero lojalnosti in avstrijankarstva, ki so ju slovenski narodnjaki pobožno gojili. Čeprav so tržaški federalisti, ki so jih takrat imenovali konzervativce, tudi predstavljali lojalni element v tržaški družbi, so nasproti Slovencem prav tako netolerantno nastrojeni, kot njihovi liberalni kolegi. Kljub vsem pritiskom c. kr. Namestništva, da bi se obe stranki dogovorili za nek minimalen kompromis, je Politično društvo Edinost pogajanja prekinilo, ker so federalisti računali na njene glasove le v IV. volilni kuriji, kar pa je bilo za Slovence nesprejemljivo.⁴ Tak poskus kompromisarske politike z neko italijansko stranko, je bil zadnji v seriji preteklih in polpreteklih dogovarjanj s tržaškimi federalisti, ki jih je Slovenska narodna stranka v Trstu izvajala pod Dolencem. Tako se je tudi končalo obdobje, ki ga v zgodovinospisju poznamo pod izrazom konkordija ali cikorjaška politika.⁵ Od leta 1893 dalje nastopa Politično društvo Edinost, kot samostojna politična enota, s svojim nacionalnim programom, ki nima več kompromisnih odklonov do italijanskih strank. Zato se Edinost na volitvah v deželni zbor maja 1893 odloči, da naj njeni volilci v prvem, drugem in tretjem razredu, oddajo bele glasovnice.⁶ Na teh volitvah poudarja Politično društvo Edinost, svoje konstantno slogaštvo. Glavni argument politične propagande je boj proti skupnemu italijanskemu sovražniku, kateremu se je moč upreti le z enotnim političnim nastopanjem, ne glede na svoje intimno politično prepričanje.

² Poudariti je treba veliko važnost tržaškega mestnega sveta, ki izvira iz okolnosti, da se mestni svet konstituira, kot deželni zbor, ki je tista skupščina, ki sklepa deželne zakone. O priliki, ko cesar skliče deželne zборе, se tržaški mestni svet preosnuje v deželni zbor, kateremu predseduje tržaški župan v lastnosti deželnega glavarja. Deželnozbornskim sklepom so potrebna cesarska potrdila.

³ Deželni zbor tržaški je bil razpuščen po cesarjevem ukazu dne 8. marca 1893. Zbor je posloval 3 mesece po postavni dobi. Edinost št. 22, 18. 3. 1893.

⁴ Edinost št. 29, 12. 4. 1893.

⁵ Edinost št. 37, 10. 5. 1893.

⁶ Edinost št. 40, 20. 5. 1893.

⁷ Edinost št. 45, 31. 5. 1893. — Sklep je bil sprejet na volilnem shodu 26. 3. 1893.

Na teh volitvah v deželni zbor, so dosegli slovenski narodnjaki le povprečne rezultate, čeprav so v primerjavi s prejšnjimi volitvami pridobili enega deželnega poslanca več. Politično društvo Edinost je dobilo v okoliških mandatih 950 glasov, progressovska stranka pa 723.⁸ Kot v vseh dotedanjih volitvah, ne moremo tudi tokrat mimo neizpodbitnih primerov malverzacij in poneverjanj volilnih rezultatov s strani tržaškega magistrata. Poneverjanje je namreč ustaljena praksa v vseh primorskih mestih, kateremu se pridružujejo še kupovanje slovenskih glasov in najrazličnejši oblastveni pritiski.⁹

Tak skromen volilni izid za slovensko politično stranko v Trstu, je posledica še neizdelane nacionalne politike slovenskih narodnjakov. Njihov program je ostal namreč neizpremenjen že dve desetletji in bil kot tak zastarel in neadekvaten. Kot izhaja iz tega programa, ni nikjer omenjena kakršnakoli politična, socialna ali kulturna zahteva, ki bi zagovarjala širše potrebe slovenskega prebivalstva na Tržaškem. Narodne pravice so zaobjete v neko megelno »popolno enakopravnost«, ki ničesar ne pove.

S takim političnim programom, se je društvo Edinost težko zoperstavljalo italijanskemu nadvladju, v vseh izvoljenih političnih organih v Trstu. Če bi hoteli karakterizirati italijansko liberalno politiko v Trstu, bi rekli, da je bila ta politika usmrejena v konsolidacijo politične oblasti v vseh organih, obenem pa je bila poglobljena naloga tržaških liberalcev šikaniranje in postavljanje vsemogočih zaprek slovenskemu življu v Trstu in okolici, da bi se odvrnila vsaka nevarnost, da bi Slovenec prišel v sfero odločanja. Vsega tega prizadevanja italijanskih politikov, ne moremo označiti, kot boj za pravice zatiranega italijanskega življa v Trstu, ampak to početje lahko karakteriziramo kot načelno zoperstavljanje med humanistično, visoko razvito družbo, ki je seveda le italijanska in barbarstvom in biološko prirojeno reakcionarnostjo, ki jo italijanski liberalci pripisujejo vsej slovenski narodnosti v Primorju.¹⁰ Politično društvo Edinost se temu nadvladju v izvoljenih svetih, konkretno ni mogla upreti. Izvoljeni slovenski predstavniki so sicer redno hodili na seje deželnega in občinskega sveta, kjer jim je pa bilo vsako delovanje onemogočeno, večkrat celo s fizičnim nasiljem. Zato usmerjajo slovenski narodnjaki svoja prizadevanja v izvoljenih telesih, predvsem v državni zbor na Dunaju, kjer sedi že 23 let tržaški slovenski poslanec Ivan Nabergoj, gostilničar iz Proseke.¹¹ V vseh teh letih je bil Naberoj, tako kot ostali slovenski poslanci, tudi član provladnega Hohenwartovega kluba in se je v okviru danih možnosti boril z resolucijami in interpelacijami za pravice primorskih Slovencev. Leta 1893 pa se je proti njegovemu sodelovanju v Hohenwartovem klubu, izjavilo več vodilnih politikov v društvu Edinost, ki so odklanjali vsako možnost, da bi slovenski narod še kaj žrtvoval, za tako vladno večino, ki je za status quo. To bi po njihovem mnenju pomenilo za Slovence narodni pogin. Ta opozicionalna skupina je bila pod močnim vplivom hrvaških istrskih državnih poslancev, predvsem Spinčića in Laginje, ki

⁸ V. Melik: Volitve na Slovenskem.

⁹ Pritožbe slovenskih volilcev, da jih niso vključili v volilne sezname so vedno sprejete šele na drugi inštanci. Pritožbe so namreč pisane v slovenščini in jih prva inštanca, tržaški magistrat redno zavrača. Drugo inštanco pa predstavlja tržaško namestništvo, ki je strpnejše.

¹⁰ Angelo Vivante: Irredentismo adriatico. Contributo alla discussione sui rapporti austro-italiani. 1945. Str. 184-185.

¹¹ Edinost št. 12, 11. 2. 1893.

sta že izstopila iz Hohenwartovega kluba in skušala ustanoviti Hrvaško-slovenski klub na Dunaju.¹²

Nabergoj se je temu zoperstavil v imenu tradicije političnega sodelovanja z ostalimi slovenskimi poslanci v Hohenwartovem klubu, ter očital hrvaškemu poslancem, da hočejo do Soče, in da ne priznavajo Slovincem lastne nacionalnosti.¹³ Opozicionalna skupina slovenskih narodnjakov pa vidi v ogroženosti obeh slovenskih narodnosti na Primorskem, poglavitni razlog, da se poslanci obeh narodnosti združijo v eno parlamentarno skupino. Ta polemika nam nakazuje, da sta obstajali v Edinosti dve frakciji, ki so jih pa pri Edinosti vedno uradno zanikali v imenu slogaštva in enotnosti.¹⁴

Hrvatski istrski časopisi, predvsem pa hrvaško-narodni *Il diritto croato*, napadajo Nabergoja in svetujejo svojim tržaškim somišljenikom, naj ga odstavi.¹⁵ Sicer se tržaški narodnjaki teh nasvetov ne držijo in sklenejo krog okoli svojega poslanca, vendar je Nabergoj vseeno naprošen, naj ne podpira več dunajske vlade, naj izstopi iz Hohenwartovega kluba in naj se formira v Jugoslovanski klub. Njegove programske volilne izjave, da bo sodeloval s slovenskimi poslanci, so pač stvar preteklosti, stvar prihodnosti, pa je širša jugoslovanska koncepcija, za katero se morajo tržaški Slovenci še posebej zavzemati.¹⁶ Nabergoj se je tej orientaciji tesnejšega sodelovanja s Hrvati dokončno podvrigel in na občnem zboru političnega društva Edinost celo sam izjavil, da ne vidi bodočnosti brez Hrvatov.¹⁷ To pa je pomenilo za nekatere tržaške intelektualce, ki so bili bolj liberalno usmerjeni, popuščanje klerikalni politiki. Zato jih na XXI. občnem zboru ni bilo.¹⁸ Oglasili so se v Edinosti z izjavo, ki je zagovarjala tesnejše sodelovanje s Slovenskimi liberalci. Glavna opozicionalca sta bila dr. Prettner in dr. Truden. Vendar se je občni zbor Političnega društva Edinost odločil, seveda pod prevladujočim vplivom hrvaških delegatov, naj se podpre tesnejše sodelovanje med Slovenci in Hrvati, ki naj se združijo v eno stranko.¹⁹

Ti spori pa niso pozitivno vplivali na delovanje društva Edinost. Zavladovalo je veliko mrtvilo v vsem javnem delovanju slovenskih narodnjakov. Politično društvo Edinost je namreč po svoji organizacijski strukturi, kadrovska organizacija, ki nima zelo razvejanega političnega substrata. K volilni masi se Slovenski voditelji obračajo le od časa do časa, ko potrebujejo njih pristanek. Za leti 1894/95 pa lahko rečemo, da je prevladala hrvaška teza, slovanske vzajemnosti. S tako izdelanimi stališči so se tržaški in istrski volilni možje udeležili shoda zaupnih mož v Ljubljani. To je bilo v novembru 1894. leta.²⁰ Glavne politične premise, ki jih je izdelalo društvo Edinost, so slonele na dveh že klasičnih postavkah slovenske tržaške politike: na slogaštvu in vzajemnosti, ter na obsodbi koalicijske vlade. Vendar so bili na Ljubljanskem shodu s svojimi manjšinskimi resolucijami, preglasovani in so bile vse tri točke njihovega programa odbite.²¹ Zato so primorski volilni možje izjavili, da se bodo glasovanja vzdržali, in da jih sprejete resolucije ne vežejo. S svojimi popravki so tržaški narodni politiki, za tri leta prehiteli slovenske

¹² Polemika okrog I. Nabergoja se nadaljuje na volilnih shodih in na straneh časopisa Edinost.

¹³ Edinost št. 3, 11. 1. 1895. Edinost št. 7, 25. 1. 1895.

¹⁴ Edinost št. 12, 11. 2. 1895.

¹⁵ Edinost št. 16, 25. 2. 1895.

¹⁶ Edinost št. 17, 1. 3. 1895.

¹⁷ Edinost št. 49, 21. 6. 1895.

¹⁸ Edinost št. 50, 24. 6. 1895. — Poročilo o XIX. rednem občnem zboru političnega društva Edinost.

¹⁹ Edinost št. 51, 28. 6. 1895. Edinost št. 52, 1. 7. 1895.

²⁰ Edinost št. 12, 26. 1. 1895.

²¹ Ti problemi se rešujejo na XXI. občnem zboru Političnega društva Edinost, ki je bil 23. 6. 1895.

klerikalce, ki so se s Hrvati srečali šele na Trsatu. Politično društvo Edinost, je pa vseeno očitalo slovenskim klerikalnim in tudi liberalnim voditeljem, da so namenoma pozabili na program zedinjene Slovenije. Svetujejo jim, naj se povrnejo na izvore slovenskega preporoda, ki so jih zavrgli v imenu drobtinčarske politike.²²

Glede Hohenwartovega kluba, se je Edinost v letu 1895, odločno postavila zoper obstanek slovenskih poslancev v tem parlamentarnem klubu. Sicer so si po nastopu Badenijeve vlade sledili najrazličnejši pritiski, celo vladni, naj člani Slovensko-hrvaškega kluba ostanejo zvesti Hohenwartovemu klubu.²³ Vendar so predstavniki Jugoslovanskega kluba z dr. Ferjančičem na čelu, bili za samostojnost, kljub deklarativni bližini s Hohenwartovim klubom. Svojo parlamentarno samostojnost so zagovarjali predvsem zato, ker so se koristi nemških konzervativcev, v mnogočem niso pokrivala z interesi slovenskega naroda. Ker pa so obstajali razni znaki popuščanja s strani nekaterih jugoslovanskih poslancev, predvsem dr. Klajića, zvonil Edinost k preplahu in očita tem omahljivcem, da hočejo žrtvovati Primorsko za svoja topla gnezda v Hohenwartovem klubu.

Edinost odklanja tudi vsako konzervativno sodelovanje z nemškimi fevdalci. Edinost v svoji vnemi poziva celo ostale slovenske poslance, naj izstopijo iz Hohenwartovega kluba, ter naj pristopijo k Jugoslovanskemu klubu. Za tako rešitev se poleg tržaških politikov navdušujejo predvsem istrski hrvaški poslanci, posebno še dr. Laginja, ki je novembra 1896 sklical na skupni sestanek vse slovenske in hrvaške poslance na Dunaju. Vsi so kot en mož podprli, kljub jasnim načelnim razlikam, potrebo po Jugoslovanski parlamentarni skupini; konkretno je vsak nadaljeval s svojo parlamentarno politiko.²⁴

Ena izmed primarnih političnih postavk Političnega društva Edinost je bila zahteva po slovenski šoli v Trstu.²⁵ Da Slovenci v mestu Trst niso imeli svojih šol, lahko krivimo pristransko in protinarodno zakonodajo Avstroogrske. V Avstriji se ustanovi javna osnovna šola tam, kjer za to prosijo starši štiridesetih otrok, če ni v bližini štirih kilometrov, druge šole. Ta kilometrski kriterij, pomeni za mesto kot je Trst, kjer že obstajajo slovenske šole v predmestju, izničenje pravice slovenskih staršev, da bi svoje otroke, ki žive v mestu, pošiljali v slovenske šole. To je bila poznana »Lex Axmann«, proti kateri so se borile generacije in generacije tržaških slovenskih rodoljubov. Opirajoč se na ta zakon, so tako mestni magistrat, kot c. kr. namestništvo, kot vlada sama, ki se boji Čehov na Dunaju, vedno odrekli tržaškimi Slovincem pravico, do lastne šole v mestu.²⁶ Občudovanja vredno je bilo zopetno in zopetno prizadevanje tržaških rodoljubov, ki so se obračali z rekurzi in prošnjami, na vse konstitucionalne oblasti v državi.²⁷

V Trstu je sicer delovala slovenska šola pri sv. Jakobu, ki jo je privatno vzdrževala družba sv. Cirila in Metoda, vendar je ta šola lahko sprejela le minimalno število učencev. Večina slovenskih otrok, je pa obiskovala raznarodovalne italijanske šole, ponajvečkrat so pa otroci ostali kar doma.²⁸ Tržaški magistrat se je dobro zavedal važnosti šol v narodnem jeziku. Zato pa

²² Edinost št. 47, 20. 6. 1895.

²³ Edinost št. 73, 23. 6. 1895.

²⁴ Edinost št. 77, 27. 6. 1895.

²⁵ Edinost — Jubilejna številka ob 50-letnici izhajanja.

²⁶ Edinost št. 86, 20. 7. 1895.

²⁷ Edinost št. 97, 13. 8. 1895.

²⁸ Edinost št. 102, 25. 8. 1895.

v svojem brezmejnem prizadevanju po italijanstvu Trsta, ni dal te osnovne in prav nič nacionalistične pravice, več kot 1.200 otrokom slovenske narodnosti v Trstu. Ta nasilna asimilacija se je najhuje občutila v spodnji tržaški okolici in seveda v mestu samem. Predvsem je zajemala proletarizirane male posestnike in nove doseljence iz notranjosti slovenskih pokrajin. Za tako obupno situacijo, krivijo tržaški narodni voditelji predvsem tržaški magistrat, ki se je dejansko počutil s svojim statutom, kot država v državi in v svoji insularnosti, lahko počenja, kar se mu zdi.²⁹ Obenem pa Edinost krivi socialno politiko države, ki ni ničesar naredila, da bi obvarovala najbolj lojalni živelj v Trstu in pušča tako odprta vrata italijanskemu iredentizmu.³⁰

Politično društvo Edinost se čuti tudi sokrivo pri vsej stvari, saj so se tržaški okoličani odrekli upravni razdelitvi med mestom in okolico, kar bi se verjetno dalo doseči v osemdesetih letih 19. stoletja. Taka razdelitev bi jim dovoljevala večjo vaško samoupravo.³¹ To stališče Političnega društva Edinost je pomenilo novo poglavje v političnem boju tržaških Slovencev proti mestnemu magistratu. S parlamentarnim nastopom I. Nabergoja v dunajskem parlamentu 11. 12. 1895, ki je zahteval, naj se za tržaško okolico osnuje c. kr. Okrajno glavarstvo, se začena kampanja za novo, po narodnosti ločeno upravno razdelitev, tržaškega mesta.³² Ker so se okoličani, tako kot v osemdesetih letih 19. stoletja, tudi leta 1896 branili ločiti se od mesta Trsta, mora politično društvo Edinost zagovarjati to svoje nepopularno stališče, najprej na Dunaju in šele v drugi fazi med svojimi somišljeniki.

Razloge, ki Edinost privedejo do zahteve po upravni ločitvi mesta od okolice, lahko iščemo v težnji po osvoboditvi okoličanov iz podrejenega položaja, v odnosu do mestnega magistrata.³³ Vse občevanje med mestno oblastjo in okolico, je bilo namreč zasnovano tako, da je rušilo v slovenskem človeku narodno samozavest in vero v samega sebe. Povsod v Trstu, kjer sta bila kot uradna deželna jezika pripoznana tako slovenščina, kot italijanščina, je bil slovenski jezik zastavljen, povsod tam, kjer se je le dalo, na magistratu, na namestništvu, na sodišču in pri financih. Celo v deželnem zboru, slovenski izvoljeni poslanci ne morejo operirati v lastnem jeziku, ker so fizično ogroženi.³⁴

V prvem polletju leta 1896 nas, v sicer vedno bogatem dogajanju med slovenskim življenjem v Trstu, preseneti izredno mrtvilo v vsem javnem delovanju Političnega društva Edinost. Če pa pomislimo na velik odpor okoličanov, do upravne ločitve mesta in okolice, nam je takoj jasno, da se vodstvo Edinosti, te močne opozicije boji, ter se zato izogiba javnih manifestacij. Kritika vodstva Političnega društva Edinost, doseže svoj vrhunec na občnem zboru društva leta 1896, ko člani kritizirajo svoje narodne voditelje, ter jim očitajo tajno delovanje, nedelavnost, bežanje od ljudstva, neradikalnost v odnosih z vlado in še cel kup drugih grehov.

Slovenski narodni voditelji v Trstu, so hoteli vedno doseči svoje brez večjih zaostritev, kljub nevzdržnemu narodnemu položaju.³⁵ Zato niso v taki družbi, kot je bila predvojna Avstrija, kjer si do svojih pravic prišel le s pri-

²⁹ Edinost št. 133, 6. 11. 1895.

³⁰ Edinost št. 142, 27. 11. 1895.

³¹ Edinost št. 142, 27. 11. 1895.

³² Edinost št. 150, 14. 12. 1895.

³³ Edinost št. 80, 7. 7. 1896.

³⁴ Edinost št. 81, 8. 7. 1896.

³⁵ Edinost št. 80, 7. 7. 1896.

silo in izsiljevanjem, dosegli prav ničesar.³⁶ Tudi, ko pride septembra 1896 grof Badeni v Trst, se slovenski narodni voditelji ne morejo odločiti za radikalnejši nastop v podporo svojih narodnih zahtev. Prav ponižno se je delegacija enajstih slovenskih društev poklonila predsedniku vlade Badeniju, ter mu predložila svoje zahteve po slovenski šoli in po ločenem Okrajnem glavarstvu. Več si slovenski voditelji niso upali, čeprav bi jih obupna situacija slovenskega narodnega vprašanja v Trstu prav silila k radikalnejšemu nastopanju.³⁷

Kljub temu, ostaja Politično društvo Edinost, še vedno preminentna organizacija vseh Slovencev v Primorju in Istri. Tudi voditelji ostanejo isti, čeprav je bilo nekaj poskusov, da bi zamenjali odgovornega urednika časopisa Edinost.

Vedno ostrejša politika mestnega magistrata do slovenske nacionalne skupnosti v Trstu, je spet razburkala slovensko javno delovanje tako v mestu kot v okolici.³⁸ Na politične shode je začelo hoditi nad 400 ljudi in sledila je tudi blaga radikalizacija političnega programa društva Edinost.³⁹ Del te radikalizacije je postala tudi vse splošnejša zahteva po lastnem Okrajnem glavarstvu.⁴⁰ In res so tržaški Slovenci dosegli, da je namestništvo odtegnilo magistratu en del prenesenega delokroga.

Veliko izgubo pa predstavlja za slovensko politiko v Trstu, izguba parlamentarnega mandata Nabergoja v državnem zboru na Dunaju.⁴¹ Tako je ta dolgoletni poslanec šel v zaslužen politični pokoj, po volilnem porazu na državnozborskih volitvah. Za to težko izgubo lahko krivimo italijansko liberalno stranko, ki je leta 1897 prenehala s parlamentarno abstinenco in zmagala v vseh volilnih razredih v Trstu.⁴² V skoraj vsem avstrijskem časopisu lahko v letih 1897/98 zasledimo vse več člankov, ki rešujejo pač na različne načine avstrijsko državo z raznimi centralističnimi in federalističnimi načrti. Že marca 1896. leta zasledimo v Edinosti osamljen članek, ki obsoja centralizem in podpira narodno avtonomijo, kjer naj bi organi oblasti, ne glede na to, v katerih deželah bivajo Slovenci, samostojno skrbeli za upravo kulturnih potreb vsega naroda.⁴³ Na to temo se Edinost povrne tudi leta

³⁶ Edinost št. 105, 1. 9. 1896.

³⁷ Edinost št. 110, 12. 9. 1896. Grof Badeni je v Trstu sprejel 11. 9. 1896 naslednje slovenske delegacije:

1. Deputacijo okoličanov. Sestava: deželni poslanci I. Nabergoj, F. Dollenz, I. M. Vatovec, ter posestniki M. Pečar, A. Sancin-Drežajč, F. Godnik, J. Turk, J. Katalan, I. Skabar.
2. Deputacijo Slovenske čitalnice: A. Truden in I. Abram.
3. Deputacijo Tržaškega Sokola: dr. G. Gregorin, J. Krvošič.
4. Deputacijo Slovanskega pevskega društva: F. Polič, S. Bartelj, Kocmur.
5. Deputacijo Delavskega podpornega društva: M. Mandić, J. Bubnič.
6. Deputacijo Tržaškega podpornega in bralnega društva: A. Kalan.
7. Deputacijo Kmetijske in vrtnarske družbe: inž. M. Živic, J. Vatovec.
8. Deputacijo Tržaške hranilnice in posojilnice: G. Stepančič, J. Ulčakar.
9. Deputacijo Političnega društva Edinost: M. Mandić, O. Rybač.
10. Deputacijo Prosilcev za slovensko šolo: I. Škedl, J. Perhavec, G. Gregorin.
11. Deputacijo Moške podružnice sv. Cirila in Metoda: M. Cotič, S. Škrinjar.

³⁸ Edinost št. 112, 17. 9. 1896.

³⁹ Edinost št. 126, 20. 10. 1896.

⁴⁰ Edinost št. 129, 27. 10. 1896.

⁴¹ Delavec št. 9, 16. 3. 1897.

⁴² Edinost, št. 29, 9. 3. 1897 — Vsi volilci za tržaški mestni svet so razdeljeni v mestu v 4 volilne razrede, ter voli vsak razred 12 zastopnikov, vse mesto torej 48 svetovalcev. V tržaški okolici voli vsak okraj po enega zastopnika, torej 6!

⁴³ Edinost št. 31, 13. 3. 1896 — Obsojamo centralizem in podpiramo narodno avtonomijo. Slovenci smo razkosani na 6 deželnih uprav in se torej naše ukupnonarodne življenjske koristi ne pokrivajo s sedanjo zemljepisno razdelitvijo onih pokrajin, v katerih bivamo Slovenci. Toda ne smemo pozabiti na razliko med deželno in narodno avtonomijo. Da avtonomisti hodimo a ne deželni, ampak narodni avtonomisti. Zahtevati moramo, da se nam zasnujejo taki organi, ki bodo ne glede na zemljepisne meje, k iločijo posamične dežele, kjer bivajo Slovenci — samostojno skrbeli za primerno upravo kulturnih potreb vsega naroda.

1898, ko izpopolni te svoje teze narodne samouprave z juridičnimi organi, ki naj bi skrbeli za vse potrebe naroda, naj biva isti v tem ali onem okraju.⁴⁴ Kot bomo lahko ugotovili pozneje, so se v tem pogledu slovenski narodnjaki zelo približali Kristanovi rešitvi nacionalnega problema v Avstroogrski monarhiji.

Ljudska štetja predstavljajo za vse obrobne Slovence, poleg statističnega, še pomemben politični moment. Posebno v Trstu predstavljajo ljudska štetja, vedno veliko konfrontacijo med italijanskim magistratom, ki izvaja ljudska štetja in Političnim društvom Edinost, ki osporava temu štetju legitimnost. Zato so se slovenski voditelji v Trstu z dr. Rybaržem na čelu, že nekaj mesecev pred najavljenim štetjem lotili agitacijske kampanije, da bi se štetje vršilo čim bolj objektivno.⁴⁵ Da je bilo že prejšnje ljudsko štetje močno falzificirano, ugotovimo, če primerjamo rezultate ljudskega štetja z volilnimi rezultati. Slovenski narodni politik v Trstu računajo, da živi v Trstu 15.000 Slovencev, v okolici pa 28.000. Slovenski narodni voditelji tudi opozarjajo na nevarnost, ki preti slovenski narodnosti po novem jezikovnem zakonu, ki ga načrtujejo na Dunaju. Ta zakon predvideva kot minimum, da se manjšina upošteva, 20 % prebivalstva v relaciji na celotno prebivalstvo.⁴⁶ V Trstu in okolici, bi taka zakonodaja o varstvu manjšin, pomenila po takratnem štetju, narodno katastrofo. Zato zahtevajo slovenski narodni voditelji v Trstu, naj se operat ljudskega štetja odvzame magistratu in izroči c. kr. namestništvu. Do tega bo pa prišlo šele leta 1910 ob naslednjem štetju. Obenem zahtevajo naj se revidira zakon o ljudskem štetju iz leta 1889, ter naj se spet uvede kriterij narodnosti in opravi kriterij občevalnega jezika.⁴⁷

Ob izteku leta 1900 se vse stranke v Trstu pripravljajo na volitve v državni zbor. Tudi uradni kandidat Edinosti dr. Rybarž podreja celotno organizacijo volilnemu spopadu.⁴⁸ Političnemu društvu Edinost, se ob razbitju italijanskih liberalcev na Progresso in Demokracizdi, da bi lahko na volitvah, dosegel slovenski kandidat dovoljen uspeh. Volilnih shodov in zborovanj, je bilo v Trstu in okolici nič koliko in Edinost izdaja celo volilne oklice v italijanščini.⁴⁹ Rybarž je na volitvah dobil 6.434 glasov, Hortis pa 8.095 glasov.⁵⁰ Treba je torej na ožje volitve, kjer pa Rybaržu ne uspe podvig, da bi premagal italijanskega kandidata s svojimi 8.414 glasovi.⁵¹ V Trstu so vsi presnečeni nad volilnimi izidi, tudi Edinost. Rezultati volitev so slovesna manifestacija slovenskega življa v Trstu. Moralni uspeh slovenskega kandidata je bil tudi to, da so Slovenci v Trstu dokazali, da Trst ni italijansko mesto, in da je ves operat ljudskega štetja v celoti falzificiran.⁵² Slovenci v Trstu so torej izvedli v celoti svoj volilni program in izkoristili te volitve kot dokaz svoje prisotnosti v Trstu. Razmerje je torej 10 : 8 za italijansko narodnost.⁵³ V začetku XX. stoletja lahko zapustimo slovensko narodno organizacijo v Trstu, kot homogeno in kompaktno celoto, ki na vseh področjih javnega življenja, predstavlja politiko boja za slovenske narodne pravice.

⁴⁴ Edinost št. 210, 25. 10. 1898.

⁴⁵ Edinost št. 208, 12. 9. 1900.

⁴⁶ Edinost št. 16, 19. 1. 1901.

⁴⁷ Edinost št. 33, 9. 2. 1901.

⁴⁸ Edinost št. 248, 29. 10. 1900.

⁴⁹ Edinost št. 291, 22. 12. 1900.

⁵⁰ Edinost št. 3, 4. 1. 1901.

⁵¹ Edinost št. 5, 7. 1. 1901.

⁵² Edinost št. 5, 7. 1. 1901.

⁵³ Edinost št. 24, 29. 1. 1901.

Da bi pravilno osvetlili celotno delovanje slovenske politike v Trstu, ne moremo mimo odnosa, ki ga je Politično društvo Edinost imelo do delavskega gibanja in do slovenske socialne demokracije, s posebnim ozirom na socialne razmere v Trstu. Ob začetku zadnjega desetletja prejšnjega stoletja, ko tržaška socialna demokracija ni bila še zakoreninjena v Trstu, se je Edinost vedno trezno ponašala do slovenskih delavcev.⁵⁴ Nekaj pridržkov je sicer vedno bilo, predvsem do italijanskih socialistov, vendar tudi do njih Edinost ni nastopala s pretirano ostrino. Odnos Edinosti do tržaškega delavskega gibanja je slonel na strpni koeksistenci in tako je bilo zato, ker ni bil slovenski proletarijat še trdno organiziran in ni bil torej sposoben ogroziti pozicije slovenskega narodnjaštva v Trstu.⁵⁵ Časopis Edinost redno poroča o delavskih shodih tržaških delavcev in jim kaže tudi določeno mero naklonjenosti. Vendar bi zastonj pričakovali, da bi bili voditelji Edinosti prepričani o potrebi razrednega boja. Njihovo stališče sloni na stališču karitativnosti in pomilovanja revnejših delavskih slojev.

Tudi z Občim delavskim pravavarstvenim in podpornim društvom, ki je v letu 1895, pomenilo srž delavskega gibanja v Trstu, ni prišlo Politično društvo Edinost nikdar v resnejše konflikte. Pri Edinosti so namreč resno računali na možnost, da bi prišlo to delavsko društvo v njihove roke, kar se je tudi zgodilo po Zadnikovem odhodu iz Trsta. Društvo je tako postalo slovensko-narodno, prevzel ga je Poljšak, ki je bil le še bivši socialni demokrat.⁵⁶

Edinost se je tudi večkrat pridružila ofenzivi zoper socialne demokrate, ki sta jo posebno v letu 1895 sprožila Slovenec in Slovenski narod in to dosti bolj s svojo slovensko-klerikalno, kot slovensko-liberalno vneto.⁵⁷ Zadnik je v svojih dveh tržaških letih, dal slovenskemu delavskemu gibanju v Trstu socialdemokratsko podlago, jasne pojme o odnosu do italijanskih tovarišev in odprl možnost sodelovanja s slovenskimi narodnjaki. Zaradi tega je tudi moral iz Trsta.⁵⁸

Slovensko Politično društvo Edinost, se je zavedalo važnosti proletariata, a le v toliko, kolikor so bili tudi nacionalni principi pri proletariatu, resneje ogroženi. Tako očita Edinost italijanskemu delavstvu, da ni ničesar storilo, da bi se slovensko delavstvo ne asimiliralo. Pozivalo je italijanski proletarijat, naj pomaga slovenskim delavcem, do prave narodne zavesti in naj ne vzbujajo med njimi lažnega kozmopolitizma. Predvsem pa Edinost socialistom ne more pozabiti, da so na zadnjih dravnih volitvah pred letom 1897 agitirali za italijanskega kandidata federalistov Mauronerja in ne za Nabergoja, čeprav je bil slovenski poslanec v marsičem sam kriv, ker ni hotel priznati upravičenosti splošne volilne pravice kar bi lahko storil, ne le iz taktike, kot je to pravilno ocenil Mauroner, ampak, ker je bil to že ustaljen princip društva Edinost.⁵⁹ Slovenski narodnjaki so se tudi ogibali jasni opredelitvi štrajkov in praznovanj prvega maja. V končni konsekvenci pa Edinost, te oblike razrednega boja odklanja, ker je proti organiziranemu proletariatu, ker se ga boji. Zato je Edinost za delavske pravice, za volilno reformo in za

⁵⁴ B. Gombač: Ustanovitev JSDS v Trstu. Jadranski koledar 1976, str. 206–207.

⁵⁵ Idem, str. 205.

⁵⁶ D. Kermauner: Začetki slovenske socialne demokracije v desetletju 1884–1894. Ljubljana 1963. Str. 408, 409.

⁵⁷ D. Kermauner: idem, str. 418, 419.

⁵⁸ D. Kermauner: idem, str. 422, 423.

⁵⁹ G. Piemontese: Il movimento operaio a Trieste. Dalle origini all'avvento del fascismo. 1974. Str. 69, 70.

svobodo, vendar pa brani delavcem, da bi se organizirali v lastni stranki. V tem okviru izostajajo iz časopisa *Edinost*, vsa poročila in notice o Jugoslovanski socialno demokratični stranki. V glavnem se pa vrti odnos *Edinosti* do organiziranega delavskega gibanja, v relaciji podrejenosti gospodarjem in konstitucionalnim oblastem. *Edinost* je za spravo in ne za razredni razkol.⁶⁰

Tudi ob aferi jezikovnih naredb, se med *Edinostjo* in *Delavcem* razvije ostra debata, ker očitajo narodnjaki socialistom, da jih narodno vprašanje ne zanima, da hočejo različne sloje, ki sestavljajo slovenski narod, spreti med seboj in atko porušiti narodno skupnost.⁶¹ Replika tržaških socialdemokratov, češ da je vsa slovenska politika v Trstu klerikalna, pa ne drži v celoti. Pomisliti moramo na vse narodno delo slovenskih narodnjakov na Primorskem, na njihovo nesebično in nehvaležno delo. Delavska stranka se v *Edinost* zaganja s prevelikimi besedami z nepotrebim očitkom o klerikalizmu, ter avtomatično prenaša kranjske razmere na Primorsko, kjer le redke posameznik, kuje i nacionalnosti svoj kapital. Ob očitaniu socialdemokratov, da narodni boji zamegljujejo razredni boj in naj slovenski narodnjaki nehajo poudarjati primarnost nacionalnega boja, pa lahko odgovorimo z besedami *Edinosti*, da bi o takem nehanju lahko govorili le, če bi obe narodnosti izšle iz istih pogojev. Ker pa vsi vedo, da je italijanska narodnost tista, ki zatira in ne slovenska, lahko z mirno vestjo poudarjamo, da naš narod na Primorskem ne vodi nacionalistične politike, in da bi vsako popuščanje boju za svoje pravice, pomenilo narodno smrt.⁶²

Oktobra 1898 zasledimo celo določeno mero strinjanja obeh tržaških slovenskih političnih strank.⁶³ To je pristajanje *Edinosti* politične in teoretske narave z nekaterimi tezami E. Kristana.⁶⁴ *Edinost* posveti Kristanu celo 4 nadaljevanja njegovih izvajanj o nacionalnem vprašanju, ki bi jih celo vzeła za svoje. Ta nenavaden odnos, časopisa *Edinost*, do tez socialističnega prvaka Kristana, lahko pripiešmo široko zastavljenemu narodnemu programu, ki ga je Kristan objavil v praški reviji *Akademie*.⁶⁵

Kristan je zagovarjal stališče, da je nacionalno vprašanje vendar del socialnega vprašanja in torej sestavni del revolucionarnosti akcije socialistov, ki ne smejo narodnemu vprašanju zanikati prava do obstoja, kar bi pomenilo zanikanje celotnega socialnega vprašanja. Nadalje išče Kristan rešitev narodnega vprašanja v samoupravi narodov, ker narod sestoji od skupnosti vseh, ki govore isti narodni jezik in ki se svobodne volje pripoznavajo isti narodnosti. Edina možnost rešitve narodnega vprašanja je torej, po Kristanovem mnenju, v kulturni enotnosti naroda.⁶⁶

Politično društvo *Edinost* se s Kristanovimi tezami strinja, kar dokazuje blizost stališč obeh slovenskih strank v Trstu. Mnenja se ločujejo le v tem, da *Edinost* v svoji lojalnosti, zagovarja obstoj Avstrije in išče možne rešitve le v tem okviru, medtem, ko Kristan zagovarja revolucionarno idejo, da je treba Avstroogrsko državo porušiti, če ni sposobna rešiti nacionalnega vpra-

⁶⁰ *Edinost* št. 65, 20. 3. 1899.

⁶¹ *Edinost* št. 22, 20. 2. 1897.

⁶² I. Regent: Pripombe h knjigi G. Pimontese »O delavskem gibanju v Trstu do konca prve svetovne vojne«. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja III, 1962. Štr. 260.

⁶³ *Edinost* št. 210, 25. 10. 1898.

⁶⁴ *Edinost* št. 211, 25. 10. 1898.

Edinost št. 212, 26. 10. 1898.

Edinost št. 213, 28. 10. 1898.

Edinost št. 215, 31. 10. 1898.

⁶⁵ *Delavec-Rdeči prapor* št. 22, 5. 11. 1898.

⁶⁶ *Delavec-Rdeči prapor* št. 22, 5. 11. 1898.

šanja. V alternativni obstoja države ali svobode narodov se Kristan brezkompromisno odloča za slednjo! Vsi Slovenci naj zato zastopijo pot socializma saj imajo, kot narod proeltarcev, vse pogoje za socialno revolucijo.⁶⁷

Ob načelnem zblizanju koncepciji obeh slovenskih strank v Trstu, lahko zasledimo tudi pojave skupnega sodelovanja, saj predlagajo socialisti celo skupen shod z narodnjaki na Velikem trgu v Trstu, v podporo, in kot protest za slovensko šolo v mestu.⁶⁸ Vendar bi pa vseeno zahtevali preveč od slovenskih narodnjakov, da bi šli na skupne manifestacije s slovenskim proletariatom. Slovenski narodni voditelji, vabijo celo Kristana, naj vstopi v Politično društvo Edinost.⁶⁹ Vendar so pri tržaških socialistih zadržki razredne narave premočni, da bi vstopali v narodnjaške vrste. Tu so obenem tudi pomisleki politične narave, saj pri Edinosti, kljub načelnemu pristanku na Kulturno avtonomijo, vseeno podpirajo idejo Zedinjene Slovenije, tu so še pomisleki glede slogaštva Edinosti, njenega pristanka na trsatski dogovor, njenega kriptoklerikalizma itd. Na teh konkretnih političnih vprašanjih se torej razbija konkretno sodelovanje med strankama.

Ko se Kristan na Brnskem kongresu 1899 sporeče z Adlerjem, ki mu očita, da je jugoslovanska resolucija o kulturni in samoupravni avtonomiji neizvedljiva,⁷⁰ in da je edina možna rešitev nacionalnega vprašanja v narodni federaciji, se pa Edinost, ki iz Brna bogato poroča, zavzame za Kristanovo brnsko manjšinsko resolucijo in pravi, da so slovenski socialdemokrati na pravi poti k rešitvi narodnega vprašanja.⁷¹

Na skupnem shodu socialistov in tržaških narodnjakov se Rybař in Kristan glede šolskih in drugih vprašanj, povsem strinjata, le da se Kristan raje odloča za tujo, ampak napredno šolo, Rybařu pa vse pomeni le šola v narodnem jeziku, pa naj bo reakcionarna ali ne. V teh nesporazumih, lahko zasledimo, da so razlike načelnega značaja, tiste, ki ločujejo obe slovenski stranki na Primorskem. Kristan v imenu socialne demokracije zagovarja, kot primarno socialno idejo, Rybař pa, kot predstavnik meščanske politike, pa zagovarja primarnost nacionalnega boja. Če bi veliko agitacijsko delo socialistov, ki so v zadnjih dveh letih pred iztekom stoletja, organizirali 408 shodov in zborovanj, sumirali z delovanjem političnega društva Edinost, nam bo razvidno, da je bilo delovanje med Slovenci na Tržaškem, med vsemi sloji, na izredno visoki ravni.⁷² Vse možnosti sodelovanja med obema slovenskima strankama v Trstu, se je pa razbilo ob prominentnih razrednih vprašanjih. Na predvečer voiltev v državni zbor, so na tržaški Južni železnici, stavkali delavci najnižjih kategorij. Slovenski socialisti, so delavcem, ki so bili v veliki večini slovenske narodnosti, priskočili na pomoč in jih s celotno organizacijo podprli.⁷³ Politično društvo Edinost, je imelo med višjimi kategorijami delavcev na Južni železnici, dosti svojih pristašev, ki se s stavko niso strinjali, ker njihovi interesi niso bili prizadeti. Na povabilo ravnateljstva Južne železnice, sta šla dr. Rybař in dr. Gregorin na pogajanja, kar je prineslo v končni

⁶⁷ Edinost št. 42, 21. 2. 1899.

⁶⁸ Edinost št. 68, 23. 3. 1899.

⁶⁹ Edinost št. 163, 19. 7. 1899.

⁷⁰ Rdeči prapor št. 27, 4. 10. 1899.

Rdeči prapor št. 30, 1. 11. 1899.

J. Pleterski: Koroška socialna demokracija in slovensko nacionalno vprašanje na Koroškem do leta 1914. Zgodovinski časopis 1962, letnik XVI, str. 216.

Rdeči prapor št. 32, 22. 11. 1899.

⁷¹ Edinost št. 219, 25. 9. 1899.

⁷² Edinost št. 220, 26. 9. 1899.

⁷³ Rdeči prapor št. 24, 20. 8. 1900.

Rdeči prapor št. 30, 20. 10. 1900.

konsekvenci do stavkokaške akcije.⁷⁴ Tega pa tržaški slovenski socialisti niso mogli prenesti in so prekinili vsako sodelovanje s političnim društvom Edinost. Od tega dogodka dalje, ni bilo med obema slovenskima strankama v Trstu, več prostora za nikakršno sodelovanje. Tudi na parlamentarnih volitvah leta 1901, niso socialisti podprli slovenskega kandidata na ožjih volitvah, kjer bi ob podpori socialistov, lahko celo zmagal.

Obe narodni stranki v Trstu, sta tako ostali na svojih političnih premisah. Socialisti na razrednih, narodnjaki pa na narodnih. Do sodelovanja med obema, ali pa celo do inkorporacije ene stranke z drugo ni prišlo, ker so se tako eni kot drugi pretogo držali svojih svetovnonazorskih pogledov. Narodnjaška Edinost in slovenska socialistična organizacija v Trstu, sta šli vsaka svojo pot v reševanju slovenskega narodnega vprašanja na Primorskem.

Riassunto

LA POLITICA SLOVENA A TRIESTE ALLA FINE DEL XIX SECOLO

La politica slovena a Trieste nell'ultimo decennio del secolo scorso sta attraversando uno dei suoi momenti migliori. Le organizzazioni sia politiche che culturali e economiche, che fanno capo all'Edinost quale organizzazione politica degli Sloveni a Trieste, nell'Istria e nel Goriziano, stanno prendendo quota e diventano sempre piu' le portavoci dei movimenti popolari, per l'emancipazione nazionale e culturale degli Sloveni nel litorale austriaco. Tutti questi movimenti popolari non possono venir presi come movimenti prevalentemente nazionalistici, il che e' la tesi di gran parte della storiografia borghese triestina e istriana, ma come azioni politiche di base degli Sloveni, per una emancipazione nazionale in senso difensivo. Il nazionalismo borghese italiano non e' la causa diretta dei movimenti nazionali Sloveno e Croato. Non possiamo qui del tutto negare l'esistenza di certe espressioni nazionalistiche slovene, dobbiamo pero' limitarle a certe frange estremistiche di pochi singoli e non come una politica globale dell'Edinost. Il movimento nazionale sloveno ha tutte le caratteristiche di un movimento autoctone, che risale al 1848 e che nei decenni che seguono lievita e matura con sempre piu' spiccati segni di lotta popolare per la propria emancipazione nazionale.

Il giornale EDINOST, portavoce dell'omonimo gruppo politico, rappresenta dal 1875 per gli Sloveni del Litorale uno dei piu' validi argomenti di confronto politica, esce sei volte la settimana ed e' molto letto sia in citta' che nel circondario. Rappresenta oggi una fonte inestimabile per la ricostruzione integra, della storia triestina.

La societa' politica Edinost, deve naturalmente attenersi alle condizioni politiche vigenti nell'Austria-Ungheria alla fine del XIX secolo. Queste condizioni, come noto, sono soprattutto uno spiccato parlamentarismo, una fortissima centralizzazione politica decisionale, che ha a Trieste le sue propagini politiche nella luogotenenza ed in una decentralizzazione simbolica ma vigente, che si identifica nell'istituzione del Comune di Trieste, che e' nello stesso tempo Dieta regionale. L'Edinost si include in queste condizioni di parlamentarismo con i suoi eletti, l'oste-deputato Ivan Nabergoj, che siede nel parlamento di Vienna gia' da 23 anni, e con quattro consiglieri alla dieta regionale, che praticamente pero' non hanno voce in capitolo in un consiglio comunale prevalentemente italiano e su posizioni nazionalistiche offensive. La geometria politica della legge Schmerling, limita il voto degli Sloveni soprattutto al circondario, che ha la facolta' di eleggere 6 consiglieri comunali. Nel consiglio comunale triestino (anche dieta regionale) questi quattro consiglieri Sloveni rappresentano l'unica opposizione alle posizioni egemoniche dei borghesi e nazionalisti triestini, ma in ultima analisi, anche questa opposizione risulta del tutto simbolica, caratterizzata da interpellanze e interrogazioni senza risposta. Nel 1893, quando

⁷⁴ Edinost št. 240, 19. 10. 1900.

veniva sciolto d'autorità il consiglio comunale di Trieste e venivano prescritte le nuove elezioni si ha gli ultimi sussulti di una convivenza politica tra l'Edinost e i conservatori triestini, chiamati anche fedeloni, convivenza forzata anche segretamente dalla Luogotenenza, che mirava a limitare la politica liberale. Tale politica di alleanza chiamata anche Concordia o Cicoria, ha fine in questo frangente della vita politica triestina. Nell'ambito della sua azione parlamentare il deputato a Vienna, Nabergoj soleva collaborare con i deputanti istriani croati Laginja e Spinčić e con i parlamentari Sloveni collocati nell'area del club parlamentare di Hohenwart, che appoggiava un governo prevalentemente clericale. Dopo una azione di rottura dei deputati croati istriani che miravano a far uscire gli Sloveni dal club parlamentare di Hohenwart e di formarne uno nuovo con spiccate tendenze Jugoslave, il deputato Nabergoj si decise a lasciare il club, dopo una fase di tentennamento, dovuta alla tradizionale appartenenza ad una politica parlamentare slovena, ben lontana dal programma del 1848 e comunemente denominata come »politica delle briciole«. L'entrata nel club Jugoslavo fu dettata anche dalla pressante insistenza dei suoi elettori che chiedevano una qualsivoglia opposizione a un governo che agli Sloveni non dava nemmeno la possibilità di frequentare scuole nazionali in una città a popolazione mista. Nel periodo da 1893 al 1895, si ha anche una radicalizzazione dei rapporti tra liberali e radicali in seno all'Edinost. Ma la politica ufficiale della società slovena, nega e vieta questi dissidi in nome di una unità di fatto, davanti ai pericoli del nazionalismo Italiano.

La richiesta di scuole elementari slovene in città è l'elemento politico più rilevante nei programmi politici dell'Edinost. La colpa principale della negazione di scuole Slovene in città, viene ormai comunemente attribuita al consiglio comunale di Trieste, forte anche di una legislazione, denominata Lex Axmann, che vietava il formarsi di nuove scuole, dove già esistesse qualcuna a 4 Km di distanza. Tutte le scuole Slovene erano però situate nel circondario, che distava meno di 4 Km dal centro. È chiaro che nessuno mandava i bambini a scuola a Cattinara o a Basovizza. I triestini abitanti nel centro, di nazionalità slovena supplivano a questa mancanza pubblica, con la Cirilmetodio, che organizzava scuole private, con denaro privato. Ma già per la loro natura di scuole private, questi pagliativi non potevano supplire alle scuole pubbliche e finiva così che cca. 1200 alunni dovessero frequentare le scuole elementari italiane, vivai di snazionalizzazione organizzata, oppure restare a casa. L'Edinost intraprendeva perciò nel 1893 una azione parlamentare per dividere amministrativamente la città dal circondario. Incontro' però una ferma opposizione dei propri elettori che non volevano venir meno ai privilegi, talvolta anche fittizi dei Triestini. In un ambiente politico quell'era quello austriaco del XIX secolo, si doveva operare soprattutto con ricatti e argomentazioni politiche dettate da punti di forza. È chiaro che una politica tentennante a fidelista come era quella dell'Edinost, non potesse raggiungere risultati positivi. Ed ecco che quando giunse a Trieste nel settembre del 1896 il presidente del governo Badeni, i rappresentanti di ben 11 società slovene raccolti in ossequioso silenzio, non sono in grado che di salutarlo e di fargli riverentemente presente la mancanza di scuole in città, dimenticandosi di tutte le promesse di radicalizzazione date al proprio elettorato.

Nabergoj viene spazzato via dall'onda liberale alle elezioni del 1897, nel momento della grande vittoria dei nazionalisti triestini in tutte le curie parlamentari. Finiva in quell'anno la decisione dell'astinenza parlamentare dei liberali italiani. I censimenti ufficiali che ogni decennio (1857, 1896, 1880, 1890, 1910), infiammano gli animi nell'impero degli Absburgo, specialmente nelle regioni a popolazione mista, erano per i politici Sloveni di Trieste, dell'Istria e del Goriziano, sì un momento statistico di verifica, ma anche è soprattutto un atto di mobilitazione politica e nazionale. Le falsificazioni e le intimidazioni operate dal Comune di Trieste non si contavano più. Neanche i risultati delle elezioni che chiaramente demantivano i risultati del censimento 1890, non potevano fermare il comune nelle sue macchinose azioni, volte a dimostrare il più basso numero possibile di Sloveni residenti a Trieste. I politici dell'Edinost vollero allora far passare l'esecuzione del censimento dal comune alla Luogotenenza, che dava più garanzie di oggettività. Questo passaggio di competenze verrà effettuato solamente nel 1910, con un censimento successivo, che dimostrava tutte le malversazioni ufficiali e non ufficiali del Comune di Trieste. Questo sforzo organizzativo che continuo'incessante per

tutto l'anno, ebbe i suoi frutti alle elezioni parlamentari alla fine del 1900. Il candidato ufficiale dell'Edinost ricevette 8.095 voti, e che per poche centinaia di voti non vinse sul candidato liberale A. Hortis, vittima infelice di una scissione liberale. La vittoria morale fu attribuita al Rybarž, che forte dei suoi 8.414 voti al secondo balottaggio, dimostrò inequivocabilmente la falsificazione dei dati del censimento 1900.

Uno degli aspetti più interessanti della politica nazionale dell'Edinost fu senz'altro, la sua politica verso la classe operaia. Si può certamente distinguere in questo ultimo decennio del XIX secolo la posizione dei partiti borghesi triestini verso una classe operaia non ancora organizzata all'inizio del 1890, oppure le loro posizioni politiche verso un proletariato sempre più organizzato e aguerito nel periodo 1897—98. Anche l'Edinost non poteva uscire immune da questa contraddizione, perché una larga fetta del suo elettorato era formata da proletari sloveni. Appena dopo il 1895 e soprattutto dopo il 1897, quando cioè il proletariato sloveno riuscì a formarsi in un proprio partito socialista, diviso organizzativamente dal partito socialdemocratico italiano di Austria, le posizioni dell'Edinost si cristallizzano su temi conservatori e anticlassisti, dimostrando la sua vera base di partito borghese. L'Edinost non poteva dimenticare l'affronto subito alle precedenti elezioni parlamentari, quando i socialisti triestini votarono per Mauroner e non per Nabergoj. In rapporto ai socialisti Sloveni l'Edinost non scende in aperta polemica, ma fa tutto un cesellamento sui diritti inscindibili dei lavoratori, per una vita più decente, bandisce però ogni aspetto rivoluzionario della lotta di classe. Dove le due organizzazioni politiche si incontrano e sul piano delle rivendicazioni nazionali, soprattutto sul problema della scuola slovena a Trieste. Ancor prima del congresso di Bruma nel 1899, si ha un avvicinamento delle posizioni dell'Edinost alle posizioni di Etbin Kristan, teorico della socialdemocrazia slovena. Kristan sostiene l'idea che il problema nazionale fa anche parte del problema sociale e della lotta di classe ed è dunque parte integrante dell'azione rivoluzionaria dei socialisti. Questi non possono e non devono isolare il problema nazionale come problema borghese, ma devono farlo proprio, della propria azione di classe. Il problema si porrà poi anche al congresso socialdemocratico di Brema, dove fu Kristan a presentare una mozione di minoranza al programma di V. Adler, nella quale proponeva all'Austria una organizzazione, basata su concetti di federazione nazionale, dove ogni popolo avesse la possibilità di autogestirsi nei propri bisogni nazionali. L'Edinost in rapporto ai problemi nazionali suddetti si pone a fianco delle tesi di Kristan e le fa proprie, invitandolo perfino a entrare nelle file dell'Edinost. Questa collaborazione ha bruscamente fine con una azione di crumiraggio, protagonisti Rybarž e Gregorin i maggiori uomini della Edinost, che fanno saltare uno sciopero alla ferrovia e che in bruttura concludono questa fase di interclassismo su basi nazionali. Alle elezioni parlamentari del 1901 i socialisti sloveni non votarono per il candidato dell'Edinost nel balottaggio finale, il che poteva risultare determinante per l'elezione del dr. Rybarž.

Questi due partiti politici si staccarono definitivamente da qualsiasi programma comune e vanno ciascuno per la propria via, l'Edinost per quella nazionale e i socialisti sloveni per la via della lotta di classe.